

2013/1

looduse raamatukogu

Setomaa

Koostaja Helen Külvik

Kolomna org Ida-Setomaal

Setod pulmas

looduse raamatukogu

Setomaa

Koostaja Helen Külvik

Sarjas „Looduse raamatukogu” Eesti Looduse kaasandena ilmunud „Aasta puud 1” (2011) ja „Aasta puud 2” (2012/1) on piiratud koguses müügil hästi varustatud raamatukauplustes ja toimetuses

MTÜ Loodusajakiri väljaannete

tellijale on raamatusari tasuta. Loe lähemalt võrguküljelt www.loodusajakiri.ee

Raamatusari ilmub Keskkonnainvesteeringute Keskuse toel

Väljaandja: MTÜ Loodusajakiri
Koostaja ja toimetaja: Helen Külvik
Keeletoimetaja: Monika Salo
Sarja kujundus: MOMO
Küljendus: Tiit Lepp
Infograafika: Tiit Sermann
Kaart: AS Regio
Kaanepilt: Malev Toom

Autoriõigus sarjale:
MTÜ Loodusajakiri, 2013
Autoriõigus tekstile:
autorid ja MTÜ Loodusajakiri, 2013
Autoriõigus fotodele:
autorid ja MTÜ Loodusajakiri, 2013
Autoriõigus kaardile:
AS Regio ja MTÜ Loodusajakiri, 2013

www.loodusajakiri.ee

Kõik õigused, ka siin välja kirjutamata õigused, on kaitstud. Keelatud on teose sisu osaliselt või täielikult reprodutseerida, edastada, levitada või salvestada mis tahes vormis ilma MTÜ Loodusajakiri eelneva kirjaliku loata.

Teose sisu on lubatud kasutada isiklikul, mittetulunduslikul eesmärgil, samuti avalikus teabevahetuses, ka õppe eesmärgil, kui märgitakse ära kasutatava info allikas.

ISBN 978-9949-9262-9-9 (trükis)
ISBN 978-9949-9420-0-8 (epub)
ISSN 2228-1010; 2013/1 (7)

Trükikoda Kroonpress

Sisukord

- 5 Saateks
- 6 Maa rajajoonel – Heiki Valk

MAAPÕU

- 12 Setomaa rikas põu – Ain Põldvere
- 16 Setomaa paekivi ja karst – Ain Põldvere
- 19 Eestlasena Irboskamaal – Tapio Vares
- 24 Setomaa paekivised loodusimed – Tapio Vares
- 26 Mis juhtus Devonis? – Alvar Soesoo
- 28 Justkui Lõunamere rannaliival – Ain Põldvere

TAIMESTIK

- 30 Setomaa huvitavad taimed – Ülle Kukk

JÕED

- 34 Piusa, Setomaa Emajõgi – Arvo Järvet
- 40 Veskid Piusa jõel* – Arvo Järvet
- 45 Kõnnumaajõgi Setomaal – Levo Tohva

LOOMASTIK

- 46 Sookilpkonn Setomaal – Arvis Kiristaja, Lembi Lõugas
- 48 Mudakonn – Riinu Rannap
- 50 Silenastik – Nikolai Laanetu
- 51 Järelehüüe siniraale – Mati Kose, Andres Kalamees

KAITSEALAD JA MATKARAJAD

- 54 Mustoja maastikukaitseala – Toomas Valk
- 58 Militaarpärandiga matkarajad – Toomas Valk
- 62 Kaks matkarada Väraska vallas – Levo Tohva
- 64 Lüübnitsa hoiuala – Toomas Kukk
- 67 Piusa ürgoru maastikukaitseala – Roland Müür
- 68 Teekond müürist müürini – Toomas Jüriado, Helen Külvik
- 72 Piusa-Võmmorski hoiuala* – Anneli Palo
- 74 Piusa koobastik – Roland Müür
- 75 Piusa koobastiku matkarada – Levo Tohva
- 76 Setomaa rahvuspark? – Mart Külvik

Vaade Kulkna saarele

- 79 **Essütaja** – Aivar Jürgenson
- 80 **Verhulitsa lautsipetäi*** – Toomas Valk
- 82 **Luhamaa, Setomaa kõrgeim paik** – Ilja Kala
- 88 **Setomaa omapärased kohanimed** – Mariko Faster

ESSEE

- 94 **Setomaa on Eestimaa varamu** – Nikolai Laanetu

* tähistab esimest korda avaldatud artikleid

MTÜ Loodusajakirja raamatusarjas „Looduse raamatukogu” on valminud kolmas Eesti Looduse raamat. See raamat on väike teejuht Setomaa looduse juurde.

Miks Setomaa? Ajakirjal Eesti Loodus on ju selle kohta ilmunud erinumber: kümme aastat tagasi, 2003. aasta juuni-augustinumbrina. Paraku on nii kogu see tiraaž kui ka 2004. aasta suvel ilmunud kordustrükk ammuugi läbi müüdnud, ent nõudlus on endiselt suur.

Siinne raamatuke koondabki eelkõige kümme aastat tagasi trükivalgust näinud kirjutised ning mõned hiljem avaldatud Setomaa-teemalised artiklid.

Siiski pole see raamat kümne aasta taguse erinumbri koopia. Enamjagu lugusid

on veidi lühendatud, samuti ajakohastatud või koguni uuema teabe alusel ümber kirjutatud. Autorite teadmised ju täienevad pidevalt!

Püsilugejale üllatuseks oleme lisanud mõned päris uued kirjutised ning ühe päris vana – sealt saame muu hulgas teada, milline on Setomaa kõrgeim tipp.

Kahjuks ei ole raamatukesse mahtunud sugugi kõik Eesti Looduses aegade jooksul ega isegi viimase kümne aasta jooksul ilmunud artiklid Setomaa kohta.

Neid saab endiselt lugeda vanadest numbritest, uuemaid ka internetist Eesti Looduse kodulehelt. Otsingusõnade abil võib sealt leida huvipakkuvaid artikleid ka vanematest numbritest.

Härmä müür Piusa jõel, Setomaa läänepiiril

FOTO: TANIEL KALIM